

ԳԱՅԱՆԵ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ
*ՀՊՏՀ տնտեսագիտության տեսության
ամբիոնի ասպիրանտ*

**ՀԱԿԱՄՐՑԱԿՑԱՅԻՆ
ՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԲԱՑԱՀԱՅՏՄԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ
ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՆՈՒՄՆԵՐԻ
ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ**

Պետական գնումները պետության միջոցներով պետության կարիքների համար ձեռք բերվող նյութական և ոչ նյութական արժեքներն են: Ի տարբերություն մասնավոր գնումների, որտեղ պատվիրատուն ինքն է իր միջոցներով գնում կատարում, այստեղ պատվիրատուն պետությունն է՝ ի դեմս պետական ծառայողների, ովքեր, հանդես գալով միջնորդի դերում, շատ հաճախ, գիտակցաբար, չեն առաջնորդվում շահավետ գնում կատարելու սկզբունքով և դրսևորում են իռացիոնալ վարքագիծ՝ ձևական վերաբերմունք, անտարբերություն, «միջնորդավճարի» ակնկալում և այլն: Շուկայական տնտեսական համակարգ ունեցող գրեթե բոլոր երկրներում, այդ թվում՝ ՀՀ-ում, պետական գնումները կազմում են բյուջեի ծախսերի կեսից ավելին՝ շուրջ 60%-ը կամ ՀՆԱ շուրջ 15%-ը:

Պետական գնումների գործընթացում հակամրցակցային համաձայնությունների բացահայտման խնդրի արդիականությունը պայմանավորված է նրանով, որ այստեղ ներգրավված խոշոր միջոցները չարաշահումների և կոռուպցիայի իրական հնարավորություններ են ստեղծում մի կողմից՝ տնտեսավարող սուբյեկտների, մյուս կողմից՝ վերջիններիս և պետական ծառայողների միջև:

Տնտեսավարող սուբյեկտների միջև հակամրցակցային համաձայնություններ դիտվում են այն ժամանակ, երբ պատվիրատուի հետ պայմանագիր կնքելու նպատակով գնումներին մասնակցող անձինք փոխպայմանավորվածություն են ձեռք բերում՝ բացառելով մրցակցությունն այդ գործընթացում, հրաժարվելով «արդար» գնից: Արդյունքում տեղի է ունենում գնման ենթակա ապրանքների գների բարձրացում, որը հանգեցնում է ավելի բարձր՝ ոչ շուկայական գների ձևավորման, ինչպես նաև պետական միջոցների անարդյունավետ օգտագործման ու կորուստների մեծացման:

«Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքի (այսուհետ՝ Օրենք) համաձայն՝ հակամրցակցային համաձայնությունները տնտեսավարող սուբյեկտների միջև կնքվող այն գործարքներն են կամ համաձայնեցված գործողությունները, որոնք հանգեցնում են մրցակցության սահմանափակմանը, կանխմանը կամ արգելմանը¹:

Առհասարակ, մրցակցությունը պաշտպանող մարմինների համար հակամրցակցային համաձայնությունների բացահայտումն ամենադժվար ապացուցվող գործողություններից է, իսկ Հայաստանում՝ առավել ևս: Ի տարբերություն արևմտյան երկրների՝ Հայաստանում տնտեսական մրցակցությունը պաշտպանող պետական հանձնաժողովը (այսուհետ՝ Հանձնաժողով) չունի խուզարկելու, ստուգելու, գաղտնալսումների, գործակալության ցանց պահելու, ցանկացած տեղեկատվություն կամ փաստաթուղթ ստանալու իրավասություններ²: Այդ մասին է վկայում նաև այն, որ Հանձնաժողովն իր գործունեության՝ 2001-2010 թթ. ընթացքում բացահայտել է հակամրցակցային համաձայնությունների ընդամենը հինգ դեպք՝ տուգանքների նշանակման որոշումներով³:

Ինչ վերաբերում է պետական գնումների գործընթացում հակամրցակցային համաձայնությունների բացահայտման դեպքերին, ապա նշենք, որ Հանձնաժողովի կողմից այս ոլորտում կատարված ուսումնասիրությունների արդյունքում 2012 թվականի ընթացքում բացահայտվել են բուժհաստատությունների, ինչպես նաև դեղերի շրջանառության բնագավառում գործունեություն իրականացնող մի շարք տնտեսավարող սուբյեկտների մասնակցությամբ այդպիսի դեպքեր, և այդ սուբյեկտների նկատմամբ կիրառվել են պատասխանատվության միջոցներ: Սակայն Հանձնաժողովի ձեռնարկած միջոցները բավարար չեն եղել հակամրցակցային գործողությունների դրսևորման դեպքերի կանխարգելման և վերացման համար: Հարկ է նշել նաև, որ 2012 թվականին ուսումնասիրություն է սկսվել նախադպրոցական ուսումնական հաստատությունների, մանկատների, ծերանոցների, գիշերօթիկ և մի շարք այլ հաստատությունների կողմից կազմակերպվող գնումների գործընթացում հնարավոր հակամրցակցային համաձայնությունների բացահայտման ուղղությամբ: Սակայն բոլոր գործերը դեռևս ընթացիկ փուլում են, և որևէ օրինախախտ տնտեսավարող սուբյեկտի նկատմամբ պատասխանատվության միջոց չի կիրառվել⁴:

2003 թվականին Քլարքը և Էվենթըրը ցույց են տվել այն հնարավոր օգուտները, որոնք կարելի է ստանալ պետական գնումների արդյունքում, եթե մրցույթների ժամանակ պարզապես կանխարգելվեն գների բարձրացումները: Նրանք, հիմնվելով այն ենթադրության վրա, որ կարտելային մրցույթ-

¹ Տե՛ս «Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդված՝ ընդունված 2000 թվականի նոյեմբերի 6-ին, <http://competition.am/index.php?menu=147&lng=1>

² Տե՛ս **Մ. Միքայելյան**, Հակամրցակցային համաձայնությունների բացահայտման մի քանի հարց, էջ 2, http://iraber.asj-oa.am/45/1/15_Mikajeljan_M._B..pdf

³ Դրանք են՝ 2005 թ. 121-Ա որոշումը, որով հակամրցակցային համաձայնությունը կնքվել է «Երևան-Ստամբուլ-Երևան» ուղղությամբ ուղևորափոխադրումների (ավիաչվերթերի) իրականացման» ապրանքային շուկայում, 2007 թ. 5-Ա որոշումը՝ «Հավի ծու կճեպով» ապրանքային շուկայում, 89-Ա որոշումը, որը վերաբերում է կարագի իրացման գների չիմնավորված բարձրացմանը, 90-Ա որոշումը արևածաղիկի և եգիպտացորենի բուսական յուղի (ծեթի) իրացման գների չիմնավորված բարձրացման մասին և 2009 թ. 93-Ա որոշումը, որն առնչվում է դեղերի շրջանառության ոլորտին, www.competition.am

⁴ Տե՛ս 2012 թվականի ընթացքում ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի գործունեության և երկրում մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների խախտման մասին տարեկան զեկույց, Եր., 2013, էջ 58:

ների դեպքում վերադիր ծախսերն ավելանում են 15%-20%-ով, ուսումնասիրվող յոթ երկրներում համեմատել են այդ ծախսերի տնտեսումները մրցակցության մարմինների բյուջեների հետ: Պարզվել է, որ այստեղ պետական գանձապետարանի հնարավոր տնտեսումները 3-ից մինչև 170 անգամ գերազանցել են մրցակցության մարմինների բյուջեները⁵:

Մեկ այլ՝ եվրոպական հանձնաժողովի կողմից կատարված ուսումնասիրության արդյունքում պարզվել է, որ պայմանագրերի հիման վրա ամեն տարի իրականացվում են ապրանքների և ծառայությունների գնումներ՝ մոտ 700 միլիարդ կամ 2.000 ԱՄՆ դոլարին համարժեք գումարի չափով՝ Եվրոմիության անդամ երկրներում բնակվող յուրաքանչյուր անձի հաշվով⁶: Հայաստանում պետական գնումների տարեկան ծավալը մոտ 450 մլրդ դրամ է, որը հանրապետությունում բնակվող յուրաքանչյուր անձի հաշվով կազմում է մոտավորապես 150 հազար դրամին համարժեք գումար⁷: ՀՀ-ում 2009, 2010, 2011, 2012, 2013 թվականներին պետական գնումներին հատկացվել է պետական բյուջեով նախատեսված ընդհանուր ծախսերի, համապատասխանաբար՝ մոտ 63.5, 61.1, 59.9, 57.6, 56.1 տոկոսը: Նշենք նաև, որ առանձին շուկաներում պետությունը ամենախոշոր պատվիրատուն է:

Այս տվյալները ցույց են տալիս, որ ողջ աշխարհի, այդ թվում Հայաստանի մասնավոր ձեռնարկատերերի համար պետական գնումները դիտվում են որպես շուկայական գործունեության լայն հնարավորություն, և պետության՝ որպես գնորդի վարքագիծն ուղղակիորեն է ազդում ինչպես մակրոտնտեսական իրավիճակի, մասնավորապես՝ տնտեսական աճի, այնպես էլ տնտեսության և դրա առանձին ձյուղերի զարգացման ու տնտեսական մրցակցության վրա:

Աշխարհի գրեթե բոլոր երկրներում, ներառյալ՝ ՀՀ-ն, օրենսդրորեն պետական գնումների ժամանակ կազմակերպվող մրցույթներում կարտելներն արգելվում են⁸:

Պետական գնումների գործընթացում տնտեսավարող սուբյեկտների միջև կնքվող հակամրցակցային համաձայնությունները՝ մրցույթների պայմանների կամ արդյունքների վերաբերյալ պայմանավորվածությունները, հիմնականում վերաբերում են գնի առաջարկի կեղծման տարբերակներին կամ գաղտնի համաձայնությամբ հայտերի ներկայացմանը, երբ հայտատուները վերացնում կամ նվազագույնի են հասցնում մրցակցությունն իրար միջև՝ պետական մարմիններին գրկելով առավել ցածր գների և լավ արտադրանքի հնարավորությունից: Նման վարքագծի ընդունված ձևերից են՝

ա) գները բարձրացնելու, իջեցնելու կամ նույն մակարդակին պահելու պայմանավորվածությունները,

⁵ Մրցակցության քաղաքականությունը Հայաստանում. Գործարար միջավայրի հետազոտություն, ԱՄՆ ՄԶԳ Առևտրային իրավունքի և տնտեսական կարգավորման ծրագիր, Եր., 2005, էջ 7, www.gnumner.am

⁶ Տե՛ս Գնումների մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության օգտագործողի ձեռնարկ, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարություն, Եր., 2005, էջ 2, <http://gnumner.am/download/31.html>

⁷ Տե՛ս ՀՀ պետական բյուջեի մասին օրենքներ (2009, 2010, 2011, 2012, 2013 թթ.), <http://armstat.am>

⁸ Ըստ ԵԱԳԴ 101-րդ հոդվածի՝ կարտելներն արգելվում են (արգելվում են տնտեսավարող սուբյեկտների միջև բոլոր համաձայնությունները, նրանց որոշումները և համաձայնեցված գործելակերպը, որոնք կարող են վնաս հասցնել ԵՄ անդամ պետությունների միջև առևտրին), ՀՀ-ում, ըստ օրենքի 5-րդ հոդվածի 6-րդ մասի, հակամրցակցային համաձայնություններ կնքելն արգելվում է՝ ներառյալ պետական գնումների կամ մրցույթների պայմանների վերաբերյալ պայմանավորվածությունները կամ արդյունքների կեղծումները:

- բ) գների շուրջ չբանակցելու համաձայնությունները,
- գ) գեղչերը կամ գների իջեցումը սահմանափակելը,
- դ) գնի բանաձևերի կամ ուղեցույցների շուրջ համաձայնության գալը և այլն⁹:

Տնտեսավարող սուբյեկտների կողմից գնի առաջարկի կեղծման հիմնական նպատակը, ինչպես տեսնում ենք, հաղթող հայտի գումարի չափը բարձրացնելն է: Գնի առաջարկը կարող է կեղծվել ցանկացած երկրում և ցանկացած շուկայում, հետևաբար՝ պայքարը կարտելների և կեղծ մրցույթների դեմ պետք է լինի բոլոր մրցակցային մարմինների առաջնային խնդիրը: Գնի առաջարկի կեղծման ցանկացած դրսևորում հակամրցակցային համաձայնության առարկա է: Հակամրցակցային համաձայնության առարկա են նաև.

- ա) խտրական գների սահմանումը,
- բ) գների արհեստական բարձրացումը, իջեցումը կամ պահպանումը,
- գ) շուկայի բաժանումը տարածքային սկզբունքով, ըստ իրացման կամ ձեռքբերման ծավալի, ապրանքի տեսականու, սպառողների խմբերի և այլն,
- դ) այլ տնտեսավարող սուբյեկտների՝ շուկա մուտք գործելուն խոչընդոտելը (սահմանափակելը) կամ շուկայից նրանց դուրս մղելը¹⁰:

Անդրադառնալով ընկերությունների կողմից գնի առաջարկի կեղծման մի քանի ընդունված եղանակների¹¹.

1. Թաքնված մրցույթ կամ կեղծ մասնակցություն մրցույթին. սա կեղծ գնի առաջարկի ամենաընդունված ձևն է, որը կոչվում է նաև փոխլրացնող, քաղաքավարությունից ելնելով կամ ձևական մասնակցություն մրցույթին: Ղա լինում է այն դեպքերում, երբ մրցակիցը համաձայնում է ներկայացնել ավելի բարձր գնի առաջարկ (քան նախորդված հաղթողին է) կամ գնորդի համար անընդունելի պայմաններ պարունակող հայտ (գնի առաջարկ): Գաղտնի համաձայնության մասնակից ընկերությունները (մասնակիցները) հաճախ նախընտրում են այս տարբերակը, քանզի տվյալ դեպքում իսկական մրցակցության պատկեր է ստեղծվում:

2. Հրաժարում մրցույթից կամ հայտի գործողության դադարեցում. այս դեպքում մեկ կամ ավելի տնտեսավարողներ համաձայնում են չմասնակցել մրցույթին կամ հետ կանչել իրենց կողմից արդեն իսկ ներկայացված հայտը, կամ հաղթող ճանաչված մասնակիցը հրաժարվում է պայմանագիր կնքելու իրավունքից:

3. Մրցույթի ռոտացիա կամ մրցույթ «հերթափոխությամբ». «դավադիր» ընկերությունները շարունակում են մասնակցել մրցույթին, սակայն համաձայնում են հերթով դառնալ հաղթող (այսինքն՝ ամենացածր գին առաջարկող հայտատու):

4. Շուկայի բաժանում. մրցակիցներն իրար մեջ բաժանում են շուկան և համաձայնում են չմրցել որոշակի պատվիրատուների համար կամ որոշակի աշխարհագրական տարածքներում:

⁹ Տե՛ս **Յու. Պաուլաուսկայտե** (Լիտվայի Հանրապետության հանձնաժողովի Պետական կառավարման մարմինների գործունեության հարցերով բաժնի պետ), Հորիզոնական համաձայնություններ. Պետական գնումների մրցույթում գնի առաջարկի կեղծում, Եր., 2011, էջ 6, http://competition.am/uploads/resources/J_Paulauskaitė_Bid_rigging_April20_2011_Yerevan_ar.pdf

¹⁰ Տե՛ս ՀՀ տնտեսական մրցակցության պաշտպանության պետական հանձնաժողովի՝ 2004 թվականի սեպտեմբերի 1-ի «Հակամրցակցային համաձայնությունների որոշման կարգը հաստատելու մասին» թիվ 122-Ն որոշման հավելվածի 1.6 կետ, <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=16489>

¹¹ Տե՛ս **Յու. Պաուլաուսկայտե**, նշվ. աշխ., էջ 7:

Հակամրցակցային համաձայնության իրականացման արդյունավետությունը ապահովելու նպատակով մասնակիցները կարգավորում են իրենց համատեղ գործողությունների ուղղությունները, ըստ որի կարողանում են վերահսկել համաձայնագրի բոլոր մասնակիցների նախանշած գործողությունների պատշաճ կատարումը, անհրաժեշտության դեպքում պատասխանատվության ենթարկել համաձայնության պայմանները չկատարողներին, ինչն, իր հերթին, էլ ավելի է բարդացնում համաձայնության բացահայտումը: Ուստի հարկ է ուշադրություն դարձնել տնտեսավարող սուբյեկտների ներկայացրած և գնումների գործընթացում արձանագրված այն տեղեկություններին, որոնք կարող են վկայել հնարավոր համաձայնության մասին: Այդ առումով ուշագրավ է Հանձնաժողովի կողմից 2011 թվականին հաստատված գնումների գործընթացում հակամրցակցային համաձայնությունների կանխարգելման և բացահայտման վերաբերյալ ուղեցույցը, որը թույլ է տալիս որոշակի քայլերի օգնությամբ բացահայտել հնարավոր հակամրցակցային համաձայնությունները¹²: Այսպես՝

1. Ընկերությունների կողմից ներկայացված հայտերում հակամրցակցային համաձայնությունների ազդանշանների որոնումը, մասնավորապես.

- տարածքների աշխարհագրական բաժանման սկզբունքը, ըստ որի որոշ մասնակիցներ հաղթում են միայն որոշ աշխարհագրական տարածքներում,
- որոշ մասնակիցներ անսպասելիորեն հրաժարվում են մրցույթին մասնակցելուց կամ մշտապես հայտ են ներկայացնում, սակայն երբեք չեն հաղթում,
- հաղթող մասնակիցը հաճախ մրցույթում հաղթող չճանաչված մասնակցի հետ ենթակապալային պայմանագիր է կնքում,
- հաղթող մասնակիցը հրաժարվում է ստորագրել մրցույթի պայմանագիրը, իսկ հետագայում պարզվում է, որ ենթակապալառու է:

2. Ներկայացված փաստաթղթերում հակամրցակցային համաձայնությունների ազդանշանների որոնումը, երբ մասնակիցների ներկայացրած տարբեր փաստաթղթերում փորձ է արվում հայտնաբերելու հակամրցակցային համաձայնությունների մասին վկայող նշաններ: Թեև տնտեսավարող սուբյեկտները փորձում են համաձայնությունը գաղտնի պահել, սակայն հնարավոր անուշադրությունը, անփութությունը կարող են նպաստել դրա բացահայտմանը: Անհրաժեշտ է համեմատել բոլոր փաստաթղթերը, քանի որ դրանք կարող են նախապատրաստված լինել մեկ անձի կողմից կամ մասնակիցների համատեղ ուժերով:

3. Գնորոշման հետ կապված ազդանշանների որոնումը: Հակամրցակցային համաձայնության բացահայտման նպատակով կարող են ուսումնասիրվել նաև գները: Այստեղ անհրաժեշտ է հատուկ ուշադրություն դարձնել մասնակիցների կողմից համատեղ և ծախսերով չհիմնավորված գների բարձրացումների վրա: Եթե «պարտվող» հայտի գինը էականորեն բարձր է «հաղթող» հայտի գնից, համաձայնության եկած մասնակիցները, հնարավոր է, կիրառում են «թաքնված մրցույթ» հակամրցակցային համաձայնության տեսակը:

4. Կասկածելի հայտարարությունների որոնումը: Այստեղ ուշադրություն է դարձվում մասնակիցների՝ գների կամ առևտրային պայմանների վերա-

¹² Տե՛ս ՀՀ ՏՄՊՊՀ 2011 թվականի հուլիսի 25-ի «Գնումների գործընթացում հակամրցակցային համաձայնությունների կանխարգելման և բացահայտման վերաբերյալ ուղեցույցը հաստատելու մասին» թիվ 317-Ա որոշում, էջ 5:

բերյալ հնարավոր համաձայնությունների մասին վկայող կասկածելի հայտարարություններին:

5. Կասկածելի վարքագծի դիտարկումը, երբ մասնակիցների հետ հանդիպումների կամ այլ շփումների ընթացքում ուշադրության են առնվում գնալին առաջարկների քննարկումների ընթացքում տեղի ունեցած այնպիսի միջադեպեր կամ այլ կասկածելի վարքագծի դրսևորումներ, ըստ որոնց կարելի է ենթադրել, որ տվյալ սուբյեկտը որոշակի գործողություններ է ձեռնարկում՝ ի շահ մրցույթի այլ մասնակիցների:

Հակամրցակցային համաձայնությունների բացահայտման վերը նշված գործոնները պարտադիր չէ դիտարկել որպես լիարժեք ապացույցներ ընկերությունների կողմից համաձայնության գալու կամ կասկածելի վարքագիծ դրսևորելու առումով: Օրինակ՝ մասնակիցը կարող է չմասնակցել տվյալ մրցույթին ժամանակի բացակայության պատճառով: Այնուամենայնիվ, կասկածելի երևույթների ի հայտ գալը հակամրցակցային համաձայնությունների բացահայտման նպատակով ուսումնասիրություն կատարելու հիմք է դառնում: Նշենք նաև, որ ուսումնասիրություն իրականացնելիս շատ կարևոր է ուշադրություն դարձնել նաև այնպիսի հանգամանքների, ինչպիսիք են.

ա) Մասնակիցների ոչ մեծ թիվը շուկայում. համաձայնության գալը շատ հեշտ է, երբ նույն մասնակիցներն են ներգրավվում պարբերաբար կրկնվող գնումներում:

բ) Շուկա մուտք գործելու սահմանափակումը կամ առհասարակ հնարավորության բացակայությունը. եթե շուկա մուտք գործելու հնարավորություն ունեն հատուկենտ տնտեսավարող սուբյեկտներ, ուրեմն շուկայում արդեն գործող ընկերությունները որոշակի առավելություն ունեն շուկա մուտք գործող նոր ընկերությունների նկատմամբ, քանի որ արդեն ծանոթ են միմյանց գործելաոճին և, ըստ այդմ, կարողանում են համաձայնեցնել իրենց գործողությունները:

գ) Համասեռ (համանման) կամ պարզունակ ապրանքները. հակամրցակցային համաձայնությունների հավանականությունը մեծանում է, երբ գնման ենթակա ապրանքների կամ ծառայությունների տեխնիկական բնութագրերը պարզ են և չեն փոփոխվում ժամանակի ընթացքում: Այս պայմանների դեպքում հեշտ է գալ համաձայնության և երկար ժամանակ առաջնորդվել դրանով:

դ) Արտադրողների կամ առևտրային կազմակերպությունների միավորումները և միությունները. թեև դրանք կարող են ծառայել որպես չափորոշիչներ, նորարարության և մրցակցության զարգացմանը նպաստող օրինական միջոց, այնուամենայնիվ, կարող են օգտագործվել նաև որպես հանդիպումների և խորհրդակցությունների վայր՝ անօրինական, հակամրցակցային համաձայնություններ կնքելու նպատակով:

ե) Շուկայական պայմանները. երբ կատարվում են շուկայական պայմանների շարունակական փոփոխություններ, դժվարանում է հակամրցակցային համաձայնության կնքումը: Միևնույն ժամանակ, նշված անորոշ տնտեսական պայմանները ստիպում են տնտեսավարող սուբյեկտներին կնքել հակամրցակցային համաձայնություններ՝ գնումների միջոցով առավել անվտանգ և կանխատեսելի եկամուտ ստանալու նպատակով:

զ) Փոխադարձ փոխարինելի ապրանքների բացակայությունը կամ դրանց սահմանափակությունը. հակամրցակցային համաձայնության հավա-

նականությունը մեծանում է, երբ գնվելիք տվյալ ապրանքը դժվար է լինում փոխարինել այլ ապրանքով, կամ այդ ապրանքն ունենում է սահմանափակող բնութագրեր:

է) Դրսից մրցակցության վտանգի բացակայությունը և այլն¹³:

Վերը ներկայացվածը, ինչպես նշեցինք, վերաբերում էր պետական գնումների գործընթացում տնտեսավարող սուբյեկտների միջև կնքվող համարցակցային համաձայնություններին և դրանց բացահայտման ուղիներին, սակայն, ինչպես գիտենք, պետական գնումների առանձնահատկություններից մեկն էլ այն է, որ այստեղ դիտվում են նաև համաձայնություններ տնտեսավարող սուբյեկտների և պատվիրատուների՝ պետական ծառայողների, պաշտոնյաների միջև, այսինքն՝ առկա են վերջիններիս կողմից ոչ շահավետ գնումներ կատարելու կամ որևէ տեսակի «միջնորդավճար» ակնկալելու ռիսկեր: Այդ առումով, համարցակցային համաձայնությունների բացահայտման ու կանխարգելման համակարգի ներդրումը ենթադրում է գնումների բնագավառում կոռուպցիոն ռիսկերի նվազեցում: Այդ ռիսկերը ներառվում են հետևյալ հիմնական խմբերում.

- խտրականության կիրառմանն ուղղված չարաշահումներ,

- պետական ծառայողների անհարկի խրախուսման չարաշահումներ¹⁴:

Խտրականության կիրառմանն առնչվող չարաշահումներն իրականացվում են պետական ծառայողների կողմից՝ օրենքով վերջիններիս տրված լիազորությունների ոչ համարժեք կիրառման ձևով, մասնավորապես՝ գնումների խտրական բնութագրեր կազմելու, որակավորման չիմնավորված պահանջներ սահմանելու, տնտեսավարող սուբյեկտներին հրահանգներ, հանձնարարություններ, ցուցումներ, խորհուրդներ կամ հրամաններ տալու, մատակարարների և կապալառուների խտրական ընտրության, ինչպես նաև պայմանագրի կատարման ոչ պատշաճ սկզբունքների ընդունման միջոցներով: Այս պարագայում պետական ծառայողները ոչ մրցակցային ապրանքներ, աշխատանքներ և ծառայություններ առաջարկող անձանց հնարավորություն են ընձեռում կնքելու գնման պայմանագրեր: Արդյունքում՝ պետական մարմնի հետ պայմանագիր կնքած անձինք իրենցից պահանջվող ապրանքների արտադրությունը, աշխատանքները և ծառայությունները կատարում են պետական մարմնի կարիքներին ոչ համարժեք՝ անորակ: Դա հանգեցնում է հասարակական միջոցների ոչ խնայողաբար օգտագործմանը, հետևաբար՝ գնումների իրական արժեքի թանկացմանը:

Մյուս դեպքում պետական ծառայողները, ինքնակամ բարդացնելով օրենքով սահմանված պարտականությունների կատարումը, իրենց աշխատանքի դիմաց պահանջում և ստանում են չնախատեսված խրախուսում: Գնումների իրականացման ժամանակ նման չարաշահումները ոտնահարում են պետական մարմնի հետ հարաբերվող ձեռնարկատերերի իրավունքները, ինչպես նաև թանկացնում կատարվող գնումները: Բավարարելով պետական ծառայողների պահանջները՝ վերջիններս ստիպված են լինում այդ նպատակով օգտագործվող միջոցները ներառել ապրանքների, աշխատանքների

¹³ Տե՛ս ՀՀ ՏՄՊՀՀ 2011 թվականի հուլիսի 25-ի «Գնումների գործընթացում համարցակցային համաձայնությունների կանխարգելման և բացահայտման վերաբերյալ ուղեցույցը հաստատելու մասին» թիվ 317-Ա որոշում, էջ 4:

¹⁴ Տե՛ս ՀՀ Կառավարության 2009 թ. ապրիլի 23-ի նիստի N 17 արձանագրային որոշման հավելվածը՝ «Գնումների համակարգի բարեփոխումների ռազմավարություն», էջ 13, www.gnumner.am

և ծառայությունների դիմաց առաջարկվող արժեքի մեջ, ինչը թուլացնում է այդ կազմակերպությունների մրցակցային դիրքերը:

Պետական մարմինների կամ ծառայողների կողմից կատարվող՝ վերը ներկայացված չարաշահումները տնտեսական մրցակցությունը սահմանափակող, կանխող կամ արգելող գործողություններ են, որոնք կանխարգելելու համար անհրաժեշտ է.

- գնման գործընթացը կազմակերպել մրցակցային, թափանցիկ, հրապարակային և ոչ խտրական հիմունքներով,
- սահմանել գնման գործընթացի թափանցիկ և հրապարակային կանոններ,
- յուրաքանչյուրի համար ապահովել պետական գնումներին մասնակցելու հավասար իրավունքներ,
- ներդնել գնումների գործընթացի բողոքարկման արդյունավետ համակարգ¹⁵:

Այսպիսով՝ պետական գնումների հիմքում պետք է լինեն թափանցիկությունը և հրապարակայնությունը, պատասխանատվությունը, մրցակցությունը, դրամական միջոցների արժեքավորումը, արդարությունը և ազնվությունը¹⁶:

Ընդունված է պետական գնումների համակարգի արդյունավետությունը գնահատելիս հիմնվել այնպիսի ցուցանիշների վրա, ինչպիսիք են՝ մրցակցային գնումների ծավալը, մրցույթներին տնտեսավարողների մասնակցության թիվը, բողոքների քանակը և այլն: Օրինակ՝ առանց մրցույթի կամ, այլ կերպ ասած՝ «մեկ աղբյուրից» կատարվող գնումների մեծ ծավալները վկայում են համակարգում կոռուպցիոն բարձր ռիսկերի և հովանավորչության մասին, մրցույթներին տնտեսավարողների մասնակցության ցածր ցուցանիշը վկայում է հակամրցակցային համաձայնությունների և մրցութային պահանջների խտրականության մասին: Բողոքների բացակայությունը կամ սակավությունը վկայում է տնտեսավարողների՝ համակարգի նկատմամբ վստահության ցածր մակարդակի մասին: Միջազգային փորձը ցույց է տալիս, որ համակարգերը արդյունավետ են գնահատվում, եթե «մեկ աղբյուրից» գնումները չեն գերազանցում ընդհանուր՝ գնումների 3-5%-ը, մրցույթին մասնակցում է 5-ից ավելի տնտեսավարող, իսկ գնումների գործարքների 3-5%-ը բողոքարկվում են¹⁷:

Այսպիսով, ամփոփելով կատարված ուսումնասիրությունը, պետական գնումների գործընթացում հակամրցակցային համաձայնությունների բացահայտման և կանխարգելման, ինչպես նաև կեղծ գնի առաջարկների (մրցութների) դեմ արդյունավետ պայքար իրականացնելու համար.

• Համամիտ ենք, որ անհրաժեշտ է Օրենքում փոփոխություն կատարել և Հանձնաժողովին օժտել ստուգումներ իրականացնելու լայն լիազորություններով, մասնավորապես՝ ցանկացած փաստաթուղթ պահանջելու, խուզար-

¹⁵ Տե՛ս ՀՀ Կառավարության 2009 թ. ապրիլի 23-ի նիստի N 17 արձանագրային որոշման հավելված. «Գնումների համակարգի բարեփոխումների ռազմավարություն», էջ 14, www.gnumner.am

¹⁶ Տե՛ս Գնումների մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության օգտագործողի ձեռնարկ, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարություն, Եր., 2005, էջ 5, <http://gnumner.am/download/31.html>

¹⁷ «Ինտեր Լիմենս» խորհրդատվական ընկերության խորհրդի նախագահ Կարեն Բրուտյանի՝ «Մեղիամաքս» գործակալությամբ եւ Banks.am պորտալին տված հարցազրույցը, Եր., 2012, <http://banks.am>

կումներ կատարելու իրավասություններով: Իսկապես, ավելի լավ է Հանձնաժողովին նման հնարավորություն ընձեռել և արդյունք պահանջել, քան պարբերաբար լսել արդարացումներ այն մասին, թե դժվար է բացահայտել հակամրցակցային համաձայնությունները՝ անսպասելի ստուգումներ կատարելու իրավունք չունենալու պատճառով:

- Ֆինանսների նախարարությանը, որպես գնումների գործընթացը կարգավորող և համակարգող մարմնի, առաջարկվում է գնման գործընթացում հնարավոր հակամրցակցային համաձայնության առկայության վերաբերյալ Հանձնաժողովին տեղեկություններ տրամադրելու նպատակով պատվիրատուների՝ գնումների վերաբերյալ հաշվետվություններում ներառել այնպիսի ռիսկային ցուցանիշներ, որոնք կարող են վկայել նման համաձայնության առկայության մասին: Այդպիսի ցուցանիշներ կարող են լինել մրցույթի հրավերի ուղարկման և պայմանագրի կնքման ամսաթվերը՝ դրանք համեմատելու և գնման ընթացակարգի՝ Օրենքին համապատասխան կազմակերպվածությունը գնահատելու, հայտեր ներկայացրած մասնակիցների քանակը՝ մասնակցությունը գնահատելու, ընտրված մասնակցի զբաղեցրած տեղը կամ հայտերից հրաժարված մասնակիցների քանակը՝ մասնակիցների միջև հակամրցակցային համաձայնությունները և պատվիրատուների կողմից կոռուպցիոն ռիսկերը բացահայտելու նպատակով, չկայացած գնման ընթացակարգերի քանակը՝ իրենց հիմքերով և այլն:

- Առաջարկվում է Հանձնաժողովի կողմից կարտելային մրցույթների բացահայտումներից ձևավորված բյուջեի տնտեսումների հաշվին բարձրացնել Հանձնաժողովի բյուջետային ֆինանսավորումը և դրանով վերացնել վերջինիս՝ փոքր չափի ֆինանսական, կադրային և այլ ռեսուրսների տիրապետման հետ կապված արդարացումների հնարավորությունը:

- Ընդունելի է այն տեսակետը, որ պատվիրատուների (գնումների մասնագետների, մրցութային հանձնաժողովների անդամների և այլն) և մրցույթի մասնակիցների միջև հակամրցակցային համաձայնությունները, ինչպես նաև կոռուպցիոն ռիսկերը նվազեցնելու նպատակով անհրաժեշտ է ընդունել գնումների մասնագետների ու մրցութային հանձնաժողովների անդամների փոխատեղման (ռոտացիա) ընթացակարգեր և արդյունավետ պատժամիջոցներ, մասնավորապես՝ առաջարկում ենք գնումների գործընթացում արգելված պետական օժանդակություն ստանալու դեպքում, տնտեսավարող սուբյեկտներից բացի, պատժամիջոցներ սահմանել նաև գնումների մասնագետների, պատվիրատուների ղեկավարների և մրցութային հանձնաժողովների անդամների նկատմամբ:

- Համաձայն ենք, որ անհրաժեշտ է պարբերաբար սեմինար և վերապատրաստման պարապմունքներ կազմակերպել գնումների մասնագետների համար՝ նպատակ ունենալով բարձրացնել նրանց տեղեկացվածության աստիճանը կեղծ գնի առաջարկների հետ կապված ռիսկերի մասին, ինչպես նաև մեքենայացնել գնումների գործընթացը՝ արագացնել էլեկտրոնային գնումների Armeps (www.armeps.am) համակարգի ամբողջական ներդրումը, որը կնպաստի գնումների ոլորտի բարելավմանը, գնման ընթացակարգերի հրապարակայնության ընդլայնմանը, ինչպես նաև կոռուպցիոն ռիսկերի և գործառնական ծախսերի նվազեցմանը:

ԱՅԻՆԱԿԱՆՈՒՆԻՅՈՒՆ

Անթիվ 10 է 2017 թ. «Մարտի 1-ին» համարի «ՀՀ»

Ինքնակառավարման մարմինների կողմից հանրային ծախսերի վերաբերյալ տեղեկատվության հասանելիության օրենքի իրականացման մոնիթինգի արդյունքները - Միջոցառման նպատակն է օգնել հանրային ծախսերի վերաբերյալ տեղեկատվության հասանելիության օրենքի իրականացման մոնիթինգի արդյունքները հանրությանը հասանելի դարձնել:

Նախատեսվում է օգնել հանրությանը հասանելի դարձնել հանրային ծախսերի վերաբերյալ տեղեկատվության հասանելիության օրենքի իրականացման մոնիթինգի արդյունքները հանրությանը հասանելի դարձնել:

Այս հոդվածում ներկայացվում է հանրային ծախսերի վերաբերյալ տեղեկատվության հասանելիության օրենքի իրականացման մոնիթինգի արդյունքները հանրությանը հասանելի դարձնել:

GAYANE AVETISYAN

Post-graduate at the Chair of „Theory of Economics” at ASUE

The Problem of Revealing Anticompetitive Agreements in Public Procurement. - The article is devoted to revealing anticompetitive agreements in public procurement. Both theoretical and practical questions have been considered.

Basically, the anticompetitive agreements are strictly confidential and it's quite difficult to reveal them, especially in Armenia, as the State Commission for the Protection of Economic Competition of Republic of Armenia is not authorized to rummage and control the authenticity of presented documents.

A list of actions that will help to reveal the anticompetitive agreements in public procurement is presented in the article. The presence of at least one of the presented signals means that there are anticompetitive agreements between business entities.